

Ergenlerin Kendi Kendine İlaç Kullanım Özellikleri

Pattern of Self-Medication Among Adolescents

Esra KOÇ¹, Deniz KOCOĞLU TANYER²

ÖZ

Amaç: Araştırma ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım sıklığının belirlenmesi ve kendi kendine ilaç kullanım durumunun bireysel, ailesel ve bazı sağlık özelliklerine göre değişip değişmediğinin değerlendirilmesi amacıyla tanımlayıcı türde yapılmıştır.

Yöntem: Araştırmanın çalışma grubunu 1100 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veriler, literatüre dayalı geliştirilen 23 soruluk anket formuyla toplanmıştır. Elde edilen veriler sayı, yüzde ve frekans olarak özetlenmiş, değerlendirilmesinde Ki-Kare testi kullanılmıştır.

Bulgular: Ergenlerin %43'ünün kendi kendine eczaneye oranları %54,8'dir. Ergenlerin %20,4'ünün arkadaşlarından ilaç aldığı, %58,6'sına ebeveynlerinin hastaneye gitmeden önce ilaç verdiği bulunmuştur. Okul başarısını orta ve kötü olarak ifade edenler, ailedeki birey sayısı beş ve beşten fazla olanlar ve sağlık hizmetlerine erişimin kolay olduğunu düşünenlerin kendi kendine ilaç kullanım oranının daha fazla olduğu bulunmuştur.

Sonuç: Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanımının yaygın olduğu bulunmuştur. Ergenlerin zamanının çoğunu okulda geçirdiği düşünüldüğünde okul ortamında ilaç kullanımı hakkında eğitimlere yer verilmesi ve eğitimlerin yaygınlaştırılması gerektiği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, ergen sağlığı, kendi kendine ilaç kullanımı, akılcı ilaç kullanımı

ABSTRACT

Aim: The study was conducted in a descriptive study in order to identify the frequency of self-medication among adolescents and to assess whether self-medication varies according factors such as individual, family and some health characteristics.

Methods: The study group of the study consisted of a total of 1100 students. The data were collected through a questionnaire consisting of 23 questions developed based on the literature. The obtained data were summarized as number, percentage and frequency. Chi-square test was used for the evaluation.

Results: The prevalence of self-medication in the past year among the adolescents surveyed was 54,8%. It was found that 43% of adolescents went to the pharmacy on their own, 20,4% of them took medication from their friends, and 58.6% of the adolescents ' parents had given them medication before going to the hospital. The rate of self-medication was higher among the adolescents who expressed their school success as moderate and bad, those who had a family with five or more than five people, and who thought that access to health services were easy.

Conclusion: As a result, it has been identified that self-medication is quite common among adolescents. Adolescents should be trained regarding the drug use in the school settings, since they spend most of their time at school.

Keywords: Adolescent, adolescent health, self-medication, rational drug use

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 10-19 yaş grubunu "Ergen" olarak tanımlamaktadır (1) ve ergenler hem Dünya'da hem de Türkiye'de nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır (2, 3). Ergen-

ler sağlıklı bir grup olarak düşünülmemekte, ancak birçok ergen kaza, intihar, şiddet, ya da gebeliğe bağlı komplikasyonları yaşamaktadır. Bazı kronik hastalık ve sakatlıklar bu dönemde görülebileceği gibi, ergen dönem sağlık sorunları yetişkinlik döneminde görülen sorunların kaynağı olabilir (1). Ergen dönemde gençler çok çeşitli alanda riskli davranışlara sahip olabilmektedir. Bu riskli davranışların bir yansıması olarak da suça ve şiddete eğilim ile çete faaliyetlerine katılma gibi olumsuz yaşam tarzları geliştirebilmektedirler (4). Sağlıksız beslenme alışkanlıkları da bu dönemde görülen riskli davranışlardandır (5). Ergen dönem yeni şeylerin denenmesine olan ilginin arttığı bir dö-

1. Bilim Uzm. Hemşirelik Anabilim Dalı, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi ORCID ID: 0000-0002-0950-637X

2. Doç.Dr. Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Hemşirelik Fakültesi, Selçuk Üniversitesi,

E-posta Adresi: denizkocoglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9496-8749

Bu çalışma yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

23 - 26 Nisan 2018 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen 1. Uluslararası 2. Ulusal Halk Sağlığı Hemşireliği Kongresinde sunulmuştur.

Gönderim Tarihi:18.09.2019 - Kabul Tarihi: 05.11.2020

nemdir ve bu nedenle de olumsuz bir durum olarak sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanımı ve psikotrop ilaçların kullanımında artış görülmektedir (6, 7). Bunların yanı sıra ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımı da önemli bir sorun olarak tanımlanmaktadır (8).

Tedavinin bir parçası olan ilaç kullanımı için bazı kriterler bulunmaktadır ve bu kriterler ilaçların gerektiği zaman; uygun sıklıkta, yeterli dozda alınması ve olası yan etkilerinin kontrol altına alınmasıdır (9). DSÖ bu kriterleri karşılayan ilaç kullanımını “Akılcı İlaç Kullanımı” (AİK) olarak tanımlamaktadır (10) ve bu kriterler hem bireyin sağlığı açısından hem de ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır (9). Akılcı ilaç kullanımda bireylere ait yaş, eğitim gibi bazı sosyo-demografik özellikler etkili olabilmektedir (11). Ülkemizde akılcı olmayan ilaç kullanımı aşırı ilaç yazılması, sağlık personelinin bilgi eksikliği, hasta eğitimlerinin eksik olması ve kendi kendine ilaç kullanımı şeklinde ortaya çıkmaktadır (12). Kendi kendine ilaç kullanımı sonuçları bakımından olumsuz bir sağlık davranışı olarak tanımlanmaktadır.

Kendi kendine ilaç kullanımı küresel anlamda sağlık otoritelerinin endişe duyduğu bir davranıştır (13). Bireylerin ilaç kullanım nedenleri hastalık belirtilerini önemsiz görme, zamandan tasarruf etme ve tedaviyi bildiğini düşünmedir. Aynı zamanda bireyler ilaç kullanımını zararsız değerlendirmekte ve başkasına önerceklerini bildirmektedir (13, 14). Özellikle ateş ve ağrı gibi bulgulara kendi kendine ilaç kullanımı çok yaygındır. Antibiyotiklerin kendi kendine kullanımı antibiyotik direncinin önemli bir nedeni gösterilmektedir (13, 15). Kendi kendine ilaç kullanımında eczacılar ve arkadaş/akraba ilaca yaygın ulaşım yoludur (16). Kendi kendine ilaç kullanımı her yaş grubunda görülebilmekle birlikte (16-18) kişilik gelişiminin ve olumlu sağlık davranışlarının temelini atılacağı önemli bir dönem olan ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımının incelenmesi önemlidir.

Ergenlere yönelik yapılan çalışmalar; ergenler arasında da kendi kendine ilaç kullanımının yüksek sıklıkta olduğunu göstermektedir (8, 19-22). Ergenler arasında da soğuk algınlığı/öksürük ilacı, antasitler, nonsteroid anti-enflamatuar ilaç-

ların kullanımının yaygın olduğu (19, 20); ailelerin çocukların kendi kendine ilaç kullanımında kolaylaştırıcı bir rol üstlendiği (21); özellikle antasit grubu ilaçların uzun süreli kullanıldığı (19); ergenlerin düşük düzeyde ilaç bilgisi ve sağlık okuryazarlık düzeyiyle kendi kendine ilaç kullanımının arttığı bulunmuştur (19, 22). Ülkemizde yapılan çalışmalar genellikle AİK ve yetişkinler üzerinedir, bu nedenle bu çalışma ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım özelliği ve ergenlerin bazı özelliklerine göre kendi kendine ilaç kullanımının değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Özellikle ergenlerin aile, sağlık ve okul özellikleri değerlendirilerek literatüre risk grubunun özelliklerinin tanımlaması yönünde katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırma Soruları

1. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım sıklığı nedir?
2. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım sıklığı sosyodemografik özelliklerine göre değişmekte midir?
3. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım sıklığı bazı sağlık özellikleri ve okul başarısına göre değişmekte midir?
4. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanımı sıklığı ailesel özelliklerine göre değişmekte midir?

YÖNTEM

Tanımlayıcı türdeki bu çalışma Konya il merkezinde bulunan 133 lise arasından kura ile belirlenen iki lisede yapılmıştır. A lisesinde 438 kız öğrenci ve 455 erkek öğrenci bulunup toplam 893 öğrenci vardır. B Lisesinde ise 261 kız öğrenci ve 681 erkek öğrenci bulunup toplam 942 öğrenci vardır. Toplam 1835 öğrenci çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Her iki okulda da sağlık hizmeti sunulmamakta, revir bulunmamaktadır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğü ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım oranını %56,6 bildiren çalışmadan yola çıkarak (23) DSÖ tarafından önerilen hazır tablolardan elde edilmiştir (24). Görülme oranını (0.55) 0,03'lük mutlak yüzde içinde %95 güvenle kestirmek için gerekli örneklem büyüklüğü 1026 olarak belirlenmiştir. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiştir. Her iki okula da gidilmiş, araştırma sırasında okulda

olan, çalışmaya katılmayı kabul eden ve anket formunu eksiksiz dolduran 1100 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur

Araştırma verilerinin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu literatüre dayanarak (8, 23, 25) hazırlanmış ve dört bölümden oluşmuştur. Anket form bireysel özellikleri (7 soru), ailesel özellikleri (5 soru), sağlığa ilişkin özellikleri (4 soru) ve kendi kendine ilaç kullanma özelliklerinin (7 soru) değerlendirildiği toplam 23 sorudan oluşmaktadır. ***Bi-reysel özellikleri ile ilgili sorular***; yaş, cinsiyet, hangi okulda okuduğu, kaçınıcı sınıfta olduğu, okul başarısı, sınav kaygısı, gelecek endişesi, ***ai-lesel özellikleri ile ilgili sorular***; ailedeki birey sayısı, ailede kaçınıcı çocuk olduğu, ebeveynlerin eğitim durumu, bireyin ailesinin ekonomik durumunu nasıl algıladığı, ***sağlığa ilişkin özellikleri ile ilgili sorular***; sağlık hizmetlerine ulaşımın kolay olup olmadığı, kronik hastalığı olup olmadığı, evde eczane dolabında/buzdolabında/dolapta ilaç bulunma durumu, ***kendi kendine ilaç kullanımı özellikleri ile ilgili sorular***; kendi kendine eczaneye gitme durumu, arkadaşların verdiği ilacı kullanma durumu, ebeveynleri doktora gitmeden ilaç verme durumu, son bir yılda reçete olmadan ilaç kullanma durumu, kendi kendine kullandığı ilaç türleri, kendi kendine ilaç kullanma sebepleri, kendi kendine ilaç kullanma bilgisini nereden elde ettiğine dair soruları kapsamaktadır.

Anket formu, araştırma öncesi ergen çağıdaki 10 gence uygulanmış ve anketin bu haliyle anlaşılır olduğu, araştırmada toplanmak istenen veriler için yeterli kapsamda olduğu ve ergenler tarafından anket formunun kolay doldurulduğu gözlenmiş ve anket formunun bu haliyle kullanılmasına karar verilmiştir.

Verilerin istatistik analizi için SPSS 20.0 paket programından yararlanılmıştır. Veriler sayı, yüzde ve frekans dağılımları olarak özetlenmiş ve ki-kare analizi uygulanmıştır. İstatistik olarak $p < 0,05$ değerler anlamlı olarak kabul edilmiştir. Ki-kare değerlendirilmesinde; karşılaştırma tablolarında gözlerdeki sıklıklar 25 ve 25'in üzerinde ise Pearson Ki-kare testinden, herhangi bir gözdeki gözlem sayısının 25'in altında olması durumunda Yates Düzeltmeli Ki-kare testinden ve gözlerde-

ki gözlem sayıları oldukça az veya herhangi bir gözdeki beklenen sıklık değeri beşin altında ise Fisher'in Kesin testinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın uygunluğu ve yapılabilmesi için Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan etik onay alınmıştır. Araştırmanın yürütülmesi için Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan öğrencilerden araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek hem kendi hem de ailelerinden izin alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan ergenlerin %50,6'sı kız öğrenci olup, yaş ortalaması $15,93 \pm 1,0$ 'dir ve %28,5'i 10. sınıfta öğrenim görmektedir. Ergenlerin %66,5'i okul başarısını orta olarak değerlendirmiş, %70,2'si ailesinden daha iyi bir geleceğinin olacağına inandığını belirtmiş ve % 52,1'i ise sınavlarda bazen endişelendiğini ifade etmiştir. Çalışmaya katılan ergenlerin ailelerine ilişkin bazı özellikleri incelendiğinde; %38,7'sinin ailedeki birey sayısının beş olduğu, ergenlerin %39,6'sının birinci çocuk olduğu, %50,7 sinin annesinin ve %32,5'inin de babasının ilkokul mezunu olduğu, %66,6'sının ailesinin ekonomik durumunu orta olarak algıladığı bulunmuştur. Çalışmaya katılan ergenlerin sağlığına ilişkin özelliklere; %97,2'si sağlık hizmetlerine erişiminin kolay olduğunu düşünmekte, % 92,7'sinin kronik hastalığının bulunmamakta ve % 90,7'sinin ise evinde eczane dolabında, buzdolabında ya da dolapta ilaç bulunmaktadır.

Ergenlerin kendi kendilerine ilaç kullanım özellikleri incelendiğinde, %43'ünün kendi kendine eczaneye gittiği, %20,4'ünün arkadaşlarından ilaç aldığı, %58,6'sının ebeveynlerinin hastaneye gitmeden önce ilaç verdiği ve %54,8'inin son bir yıl içerisinde kendi kendine ilaç kullandığı bulunmuştur. Kendi kendine ilaç kullanan ergenlerin ilaç olarak %49,1'inin ağrı kesici-analjezik kullandığı tespit edilmiştir. Ergenlere kendi kendine ilaç kullanmalarının sebebi sorulduğunda %29,1'inin önceden de aynı ilacı kullandığı, %39,5'inin ilaç kullanım bilgisini ailesinden edindiğini belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Ergenlerin kendi kendilerine ilaç kullanım özelliklerinin dağılımı (n=1100), Konya,2018

Kendi Kendine İlaç Kullanım Özellikleri	Sayı	Yüzde
Kendi kendine eczaneye gitme durumu		
Evet	473	43,0
Hayır	627	57,0
Arkadaşlarının verdiği ilacı kullanma durumu		
Evet	224	20,4
Hayır	876	79,6
Ebeveynlerinin doktora gitmeden ilaç verme durumu		
Evet	645	58,6
Hayır	455	41,4
Son bir yıl içinde reçetesiz (kendi kendine ilaç) kullanma durumu		
Evet	603	54,8
Hayır	497	45,2
Kendi kendine kullandığı ilaç türü*		
Ağrı Kesici-analjezik	540	49,1
Antibiyotik	123	11,2
Ateş Düşürücü	127	11,5
Solunum sistemi ilaçları	15	1,4
Cilt sorunlarına yönelik ilaçlar	35	3,2
Mide ilaçları	53	4,8
Vitaminler	58	5,3
Anksiyete ve uyku bozukluğuna yönelik ilaçlar	10	0,9
Kendi kendine ilaç kullanma nedenleri*		
Önceden aynı ilacı kullanma	320	29,1
Önemsiz gibi görülen sağlık sorunu	197	17,9
Sorunun acil olması	67	6,1
Zamanın olmaması	35	3,2
Tedavilerin ucuz olmaması	14	1,3
Sağlık kuruluşlarına gitmenin zor olması	9	0,8
Diğer**	72	6,5
Kendi kendine ilaç kullanma bilgisini nereden elde ettiği*		
Aileden	434	39,5
Diğer	150	13,6
Arkadaşlar	27	2,5
Kitaplar, gazeteler, dergiler	21	1,9
İnternet ve TV	71	6,5

*Bu değişkenler için satır yüzdeleri alınmıştır.

**Evde ilacın bulunması, ebeveyn önerisi, sağlık sorununun gece ortaya çıkması

Ergenlerin bireysel özellikleriyle kendi kendine ilaç kullanımı arasındaki ilişkiye bakıldığında yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü okul, sınıf bilgisi, sınav endişesi yaşama durumu ve gelecek beklentisiyle kendi kendine ilaç kullanımı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$). Ancak

okul başarısına göre kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin değiştiği bulunmuştur ve okul başarısını orta ve kötü olarak değerlendiren ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımının daha fazla olduğu bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo 2).

Tablo 2. Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin bireysel özelliklerine göre dağılımı (n=1100) , Konya,2018

Bireysel Özellikleri	Kendi kendine ilaç kullananlar		Kendi kendine ilaç kullanmayanlar		Test değeri ve p değeri
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Yaş					
14-16	409	67,8	353	32,2	$\chi^2 :1,310$
17 ve üzeri	194	71,0	144	29,0	p:0,25
Cinsiyet					
Kız	305	50,6	252	50,7	$\chi^2 :0,002$
Erkek	298	49,4	245	49,3	p:0,96
Hangi okulda okuduğu					
A Okulu	164	27,2	152	30,6	$\chi^2 :1,526$
B Okulu	439	72,8	345	69,4	p:0,21
Kaçıncı sınıfta olduğu					
9.sınıf	165	27,4	131	26,4	$\chi^2 :1,467$
10.sınıf	174	28,9	139	28,0	p:0,69
11.sınıf	159	26,4	147	29,6	
12. sınıf	105	17,4	80	16,1	
Okul Başarısı					
İyi	143	49,5	146	50,5	$\chi^2 :4,508$
Orta- Kötü	460	56,7	351	43,3	p:0,03*
Sınav endişesi					
Hiçbir zaman ve Bazen	347	57,5	295	59,4	$\chi^2 : 0,509$
Sıklıkla	130	21,6	99	19,9	p:0,77
Her zaman	126	20,9	103	20,7	
Gelecek Beklentisi					
Ailesinin yaşantısına benzer	159	26,4	132	26,6	$\chi^2: 0,333$
Ailesinin yaşantısından daha iyi	422	70,0	350	70,4	p:0,84
Ailesinin yaşantısından daha kötü	22	3,6	15	3,0	

Tablo 3 Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin ailesel özelliklerine göre dağılımı, Konya,2018

Ailesel Özellikleri	Kendi kendine ilaç kullananlar		Kendi kendine ilaç kullanmayanlar		Test değeri ve p değeri
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Ailedeki birey sayısı					
2-4 kişi	223	37,0	155	31,2	$\chi^2:4,056$
5 ve daha fazla kişi	380	63,0	342	68,8	p:0,04*
Ailede kaçınıcı çocuk olduğu					
1.Çocuk	239	39,6	197	39,6	$\chi^2:0,000$
2.Çocuk ve üzeri	364	60,4	300	60,4	p:0,99
Annenin eğitim durumu					
Okur-yazar değil ve ilkokul	308	51,1	277	55,7	$\chi^2:4,677$
Ortaokul	153	25,4	129	26,0	p:0,09
Lise ve yüksekokul/üniversite	142	23,5	91	18,3	
Babanın eğitim durumu					
Okur-yazar değil-ilkokul	191	31,7	175	35,2	$\chi^2:4,081$
Ortaokul	132	21,9	119	23,9	p:0,25
Lise	155	25,7	105	21,1	
Yüksekokul/ Üniversite	125	20,7	98	43,9	
Ailenin ekonomik durumunu nasıl algıladığı					
İyi	182	30,2	154	31,0	$\chi^2: 0,083$
Orta-Kötü	421	69,8	343	69,0	p:0,77

Tablo 4. Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanma özelliğinin sağlığa ilişkin özelliklerine göre dağılımı, Konya,2018

Sağlığa İlişkin Özellikleri	Kendi kendine ilaç kullananlar		Kendi kendine ilaç kullanmayanlar		Test değeri ve p değeri
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Sağlık hizmetlerine erişimin kolay sağlanıp sağlanmadığı					
Evet	580	96,2	489	98,4	χ^2 :4,835
Hayır	23	3,8	8	1,6	p:0,02*
Kronik hastalık bulunma durumu					
Evet	47	7,8	33	6,6	χ^2 0,538
Hayır	556	99,2	464	93,4	p:0,46
Evde eczane dolabında/buzdolabında/dolapta ilaç bulunma durumu					
Evet	552	91,5	446	89,7	χ^2 1,054
Hayır	51	8,5	51	10,3	p:0,30

Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin bazı ailesel özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde ailedeki birey sayısına göre kendi kendine ilaç kullanımı oranlarının farklılaştığı ve beş ve beşten fazla birey sayısı olanlarda kendi kendine ilaç kullanım oranı daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliklerinden ailede kaçınıcı çocuk olduğu, ebeveynlerinin eğitim durumu ve ailesinin algıladığı ekonomik durumuyla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Tablo 3).

Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımı özelliğinin sağlığa ilişkin özelliklerine göre dağılımına bakıldığında sağlık hizmetlerine erişimiyle anlamlı bir ilişki olup, sağlığa erişiminin kolay olduğunu söyleyen ergenlerin kendi kendine ilaç kullanma oranları daha yüksektir ($p<0,05$). Sağlığa ilişkin diğer özelliklerden kronik hastalığı olma durumu ve evde eczane dolabında, buzdolabında ya da dolapta ilaç bulunma durumuyla kendi kendine ilaç kullanım özelliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Tablo 4).

TARTIŞMA

Çalışmanın sonuçlarına göre, ergenlerin %43'ünün kendi kendine eczaneye gittiği, %20,4'ünün arkadaşlarından ilaç aldığı, %58,6'sının ebeveynlerinin hastaneye gitmeden önce ilaç verdiği ve %54,8'i kendi kendilerine ilaç kullandığı görülmektedir. Bu yaş grubunda kendi kendine ilaç kullanımını literatür %45,8-87,0 arasında değişen oranlarda tanımlamaktadır (8,22,23). Ebe-

veynler tarafından tıbbi bir tavsiye olmadan ilaç verme oranı da literatürde en yüksek %69,2 oranında tanımlanmaktadır (21). Arkadaş ve komşu yönlendirmesiyle ilaç kullanma (26, 27) ve eczanelerin kendi kendine ilaç kullanmada önemli başvuru yeri olması da literatür tarafından desteklenen (16, 22) araştırma bulgularıdır. Ergenlerde kendi kendine ilaç kullanım oranı göz ardı edilemeyecek kadar yüksektir. Bireylerin rahatsızlıklarını gidermek için hızlı çözüm arayışı, deneyimleri ve sağlık harcamalarının pahalı olması kendi kendine ilaç kullanım sıklığının artmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bu bulgular kendi kendine ilaç kullanımında ebeveynlerin etkisinin ergen dönemde de devam ettiğini göstermekte ve ergenlerin sağlık davranışları değerlendirilirken aile etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Kendi kendine ilaç kullanımının erken tanıyı engelleyen bir davranış olabileceği unutulmamalıdır.

Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımında kullandıkları ilaç türü olarak % 49,1'inin ağrı kesici (analjezik) kullandığı tespit edilmiştir. Bu yaş grubuna odaklı olan (19, 20, 23) ve olmayan (28, 29) bazı çalışmalarda da analjezik kullanımı en sık kendi kendine kullanılan ilaç türü olduğu görülmektedir. Ülkemizde eczanelerde reçetesiz olarak satın alınabilen analjezik grubu bazı ilaçların olması analjeziklere daha kolay ulaşılmasını sağlamaktadır ve ağrı ile başa çıkmada non-farmakolojik yöntemlerin bireyler tarafından kullanılmaması ilaç tüketimini artırmaktadır. Ağrının birçok

hastalığın temel bulgusu olduğu düşünülürken ergenlerin bu ağrıyı değerlendirilmeden ve danışmanlık almadan ağrı kesici ilaç kullanımları erken tanı önünde bir engelleyici olabilir. Bu sorunun önlenmesinde en temel yaklaşım okul temelli hemşirelik hizmetlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Böylece ergenler ağrının değerlendirilmesinden sonra ve non-farmakolojik önlemlerle giderilemeyen ağrı durumunda analjezik kullanımını bir sağlık profesyoneli denetiminde yapabilir.

Çalışmada ergenlere kendi kendine ilaç kullanmalarının sebebi sorulduğunda %29,1'inin önceden de aynı ilacı kullandığı, % 39,5'inin ilaç kullanım bilgisini ailesinden edindiğini belirtmiştir. Esin (2007)'nin yaptığı çalışmanın sonuçlarına bakıldığında çalışmaya katılan bireylerin % 55,9'u geçmişte kullandığı ilaçları aynı şikayetlerin tekrarlaması durumunda kullanmak için evde bıraktığını ifade etmiştir (27). Bir diğer çalışmada üniversite öğrencilerinin % 64,1'i daha önce kullandığı bir ilaç olduğu için reçetesiz ilaç kullandığını ifade etmiştir (29). Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında kendi kendine ilaç kullanım sebebi olarak önceden aynı ilacı kullanma olarak literatür bilgisine yakın sonuç bulunmuştur. İlaç kullanım bilgisini nereden elde edildiğine bakıldığında bir çalışmanın sonuçlarına göre ergenlerin %64'ü daha çok ilaç bilgisini aile ve arkadaşlarından edindiklerini ifade etmişlerdir (26). Diğer bir çalışmada ise çalışmanın sonuçlarından farklı bir sonuç bulunmuş olup, çalışmaya katılan bireyler ilaç bilgisini ilaçların prospektüsünden elde ettiklerini ifade etmişlerdir (30). Ergenlere yönelik özellikle sigara, madde bağımlılığı, ruh sağlığı ve üreme sağlığı ile ilgili sağlık eğitimleri düzenlenmekte ve hemşirelerinde temel uygulama ilgisi bunlardan oluşmaktadır (31-33). Ancak bu sonuçlar göstermektedir ki hemşirelerin bu dönemi değerlendirirken kendi kendine ilaç kullanım davranışlarını da dikkatlice değerlendirmeleri ve bu konuya özgü danışmanlık vermesi gerekmektedir.

Ergenlerin bireysel özellikleriyle kendi kendine ilaç kullanımı arasındaki ilişkinin sonuçlarına bakıldığında yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü okul, sınıf bilgisi, sınav endişesi yaşama durumu ve gelecek beklentisiyle kendi kendine ilaç kullanımı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Ancak

okul başarısına göre kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin değiştiği bulunup, okul başarısını orta ve kötü olarak değerlendiren ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımı daha fazladır ($p<0,05$). Okul başarısı ve sağlık arasındaki bağlantı günümüzde çok iyi tanımlanmış durumdadır ve bu ilişki birbirini karşılıklı etkilemektedir. Okul başarısı artan çocuklar kendilerini daha sağlıklı tanımlamaktadır. Ayrıca sağlık potansiyeli yüksek ergenlerin okul başarısına olumlu yansımalar görülmektedir (34). Bu nedenle okul başarısını orta ve kötü olarak değerlendiren ergenlerin sağlık potansiyellerine yönelik sorunları olduğunu düşünebiliriz. Yaşadıkları hastalık belirti-bulguları nedeniyle ilaç kullanmaya eğilimli olabilirler.

Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliğinin ailesel özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde ailedeki birey sayısı beş ve beşten fazla olanlarda kendi kendine ilaç kullanım oranı daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanım özelliklerinden ailede kaçınıcı çocuk olduğu, ebeveynlerinin eğitim durumu ve ailesinin algıladığı ekonomik durumuyla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Literatürde yapılan bir çalışmada hastaneye başvuru öncesinde çocuklarda ilaç kullanımını incelenen çalışmanın sonuçlarına bakıldığında ailenin sahip olduğu çocuk sayısı, ebeveynlerin eğitim durumu ve ailenin ekonomik durumuyla hastaneye başvurmadan önce çocuklara ilaç kullanımı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (28). Ailedeki birey sayısı beş ve beşten fazla birey olan ailelerde hem yaşanan sağlık sorunlarının hem de bununla bağlantılı olarak evde bulunan ilaçların çeşitliliği artmış olabilir. Bu nedenle aileler hem oluşan bu kaynaktan hem de kendi deneyimlerinden yola çıkarak kendi kendine ilaç kullanım oranlarını artırabilir.

Ergenlerin kendi kendine ilaç kullanımı özelliğinin sağlığa ilişkin özelliklerine göre dağılımına bakıldığında sağlık hizmetlerine erişimiyle anlamlı bir ilişki bulunup, sağlığa erişiminin kolay olduğunu söyleyen ergenlerin kendi kendine ilaç kullanma oranı daha yüksektir ($p<0,05$). Sağlığa erişim kolaylığının kendi kendine ilaç kullanımına yaptığı katkı eczanelerin ulaşılabilirliği ile açıklanabilir. Eczanelerin kendi kendine ilaç kullanımındaki kolaylaştırıcı rolü literatürde belirtil-

mektedir (16). Sağlığa ilişkin diğer özelliklerden kronik hastalığı olma durumu ve evde eczane dolabında, buzdolabında ya da dolapta ilaç bulunma durumuyla kendi kendine ilaç kullanım özelliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Kronik hastalık (29) ve evde ecza dolabı bulunması (35) literatürde kendi kendine ilaç kullanımını artıran bir durum olarak tanımlanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular araştırma sorularına dayalı olarak şu sonuçları içermektedir:

- Çalışmanın katılan ergenlerin yarısından fazlasının (% 54,8)'inin son bir yıl içerisinde kendi kendine ilaç kullandığı bulunmuştur. İlaç kullanımında kendi kendine eczane gitme davranışının ve ailenin rolünün önemli olduğu; ağrı kesicilerin en yaygın kullanılan ilaç olduğu görülmektedir.
- Okul başarısının orta-kötü olanların; ailedeki birey sayısı beş ve beşten fazla olanların ve sağlık hizmetlerine erişimini kolay olduğunu söyleyen ergenlerin kendi kendine ilaç kullanma oranları daha yüksektir.

2.ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre şu öneriler geliştirilmiştir:

- Ergenlere halk sağlığı/okul hemşireleri tarafından reçeteli ilaç kullanımı, ilaçların saklanması, ilaçların prospektüs bilgisinin okunması, gereksiz ilaç kullanımının olumsuz etkileri, başkalarının önerdiği ilacı almama gibi konularda eğitim verilmesi,
- Evde artık ilaçlara yönelik kampanyalar yapılması,
- Aile ve eczanelere yönelik müdahaleler geliştirilmesi ve akılcı ilaç kullanımında aile ve eczacıların farkındalıklarını arttırmaya yönelik deneysel çalışmaların planlanması

KAYNAKLAR

1. WHO, *Adolescents: health risks and solutions*. World Health Organization 2014,
2. UNFPA, *10 things you didn't know about world's population*. United Nations Population Fund 2015
3. TÜİK, *Sağlık Bakanlığı istatistikleri yıllığı 2013*. 2013.

4. Gül, S.K. and İ.D. Güneş, *Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet*. Sosyal Bilimler Dergisi, 2009. 11(1):80.
5. Özmen, D., et al., *Lise ergenlerinin yeme alışkanlıkları ve beden ağırlığını denetleme davranışları*. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2007. 6(2): 98-105.
6. Kurtar, G., *Ergenlerin yaşam tutum profilleri ile Ergen sorunların tanıma arasındaki ilişkilerin incelenmesi*.Yayınlanmış yüksek lisans tezi ed., Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. 2011
7. Aktepe, E., *Çocuk ve Ergenlerde Psikotrop İlaçların Endokrin ve Metabolik Yan Etkileri*. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011. 10(6).
8. ALBashtawy, M., et al., *Self-medication among school students*. The Journal of School Nursing, 2015. 31(2): 110-116.
9. Göçgeldi, E., et al., *Evlere Artık İlaç Bulunma Sıklığı ve İlişkili Faktörlerin Araştırılması*. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2009. 8(2).
10. WHO, *How to investigate drug use in health facilities: selected drug use indicators*. Geneva: World Health Organization. 1993
11. Şendir, M., et al., *Aile sağlığı merkezlerine başvuran bireylerde akılcı ilaç kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi*. TAF preventive medicine bulletin, 2015. 14(1).
12. Sancar, M., *Çocuklarda akılcı ilaç kullanımı ve eczacının rolü*. Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, 2016. 37-38: 29-42.
13. Selvaraj, K., S.G. Kumar, and A. Ramalingam, *Prevalence of self-medication practices and its associated factors in Urban Puducherry, India*. Perspectives in clinical research, 2014. 5(1): 32.
14. Aljadhey, H., et al., *Self-medication in Central Saudi Arabia: Community pharmacy consumers' perspectives*. Saudi medical journal, 2015. 36(3): 328.
15. Pavydė, E., et al., *Public knowledge, beliefs and behavior on antibiotic use and self-medication in Lithuania*. International journal of environmental research and public health, 2015. 12(6):7002-7016.
16. Ayalew, M.B., *Self-medication practice in Ethiopia: a systematic review*. Patient preference and adherence, 2017. 11:401.
17. Jafari, F., A. Khatony, and E. Rahmani, *Prevalence of self-medication among the elderly in Kermanshah-Iran*. Global journal of health science, 2015. 7(2): 360.
18. Domingues, P.H.F., et al., *Prevalence of self-medication in the adult population of Brazil: a systematic review*. Revista de saude publica, 2015. 49:36-41.
19. Miao, N.-F., et al., *Prevalence and association of pain*

experiences, medication literacy, and use of medication among children and adolescents in Taiwan. *Journal of pediatric nursing*, 2019. 46: p. e64-e71.

20. Paulino, M.R., et al., *Self-Medication for Toothache and its Associated Factors in Children and Adolescents*. *Pesquisa Brasileira em Odontopediatria e Clínica Integrada*, 2019. 19(1): 43-48.

21. Garofalo, L., G. Di Giuseppe, and I.F. Angelillo, *Self-medication practices among parents in Italy*. *BioMed Research International*, 2015. 1:1-8

22. Lee, C.-H., et al., *Inappropriate self-medication among adolescents and its association with lower medication literacy and substance use*. *PLoS one*, 2017. 12(12): e0189199.

23. Pereira, F.S., et al., *Self-medication in children and adolescents*. *Jornal de Pediatria*, 2007. 83(5): 453-458.

24. Lemeshow S, H.D., Klar J, Iwanga SK, *Under the title adequacy of sample size in health studies by World Health Organization*. Ankara: Hacettepe TAŞ. 2000

25. Shankar, P., P. Partha, and N. Shenoy, *Self-medication and non-doctor prescription practices in Pokhara valley, Western Nepal: a questionnaire-based study*. *BMC family practice*, 2002. 3(1):17.

26. Badiger, S., et al., *Self-medication patterns among medical students in South India*. *The Australasian medical journal*, 2012. 5(4): 217.

27. Esin, M.N., et al., *Erişkin bireylerin ilaç kullanma ile ilgili davranışları*. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 2007. 15(60):139-145.

28. Akıcı, N., et al., *Hastaneye başvuru öncesinde çocuklarda ilaç kullanımının araştırılması*. *Anatolian Journal of Clinical Investigation*, 2015. 9(1):1-10

29. Karakurt, P., et al., *Üniversite ergenlerinde ilaç kullanımını*. *TAF preventive medicine bulletin*, 2010. 9(5):505-12.

30. Yılmaz, M., et al., *Bir grup kadının ilaç kullanımı ile ilgili bazı davranışları: Akılcı mı? Cumhuriyet Medical Journal*, 2011. 33(3):266-277.

31. Precht, D.H., L. Keiding, and M. Madsen, *Smoking patterns among adolescents with asthma attending upper secondary schools: a community-based study*. *Pediatrics*, 2003. 111(5): e562-e568.

32. Hamilton, G., M. O'Connell, and D. Cross, *Adolescent smoking cessation: Development of a school nurse intervention*. *The Journal of School Nursing*, 2004. 20(3): 169-174.

33. Dowdell, E.B., M.A. Posner, and M.K. Hutchinson, *Cigarette smoking and alcohol use among adolescents and young adults with asthma*. *Nursing research and practice*, 2011. 1:1-7.

34. Birch, D.A. and D.M. Videto, *Promoting health and academic success: The whole school, whole community, whole child approach*. *Human Kinetics*.2015

35. da Silva, M.G.C., M.C.F. Soares, and A.L. Muccillo-Baisch, *Self-medication in university students from the city of Rio Grande, Brazil*. *BMC public health*, 2012. 12(1): 339.